

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Петро Рабiнович,

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету
імені Івана Франка

УДК 340.12

Екзистенційні потреби людини – генератор її основоположних прав

Вступні зауваги. Якщо вести мову про актуалізацію людиноцентричних, антропосоціальних засад будь-якого правознавчого дослідження, то одним із методологічно значущих інструментів її реалізації має послугувати категорія «*потреби людини*» (чи то «*людські потреби*»). Особливо відчутно така ситуація дається взнаки тоді, коли йдеться, зокрема, про здавна обстоювані мною *потребовий дослідницький підхід* у загальній теорії права (з 1985 р.), про *потребову інтерпретацію основоположних прав людини* (з 1992 р.) та й про *потребове праворозуміння загалом* (з 2013 р.).

Що ж насправді являє собою той феномен, який відображається термінопоняттям «*основоположні права людини*»? Як відомо, відповіді на це питання, представлені у численних наукових працях (причому в різних галузях суспільствознавства) є вельми плюралістичними. Тому й донині єдиної загальновизнаної, уніфікованої інтерпретації сутності людських

потреб не існує. А це навряд чи сприяє саме антропосоціальній орієнтації сучасного суспільствознавства (включно із його правознавчим підрозділом).

Між тим видається очевидним, що насамперед від розуміння згаданого явища залежатимуть методологічні підходи та адекватні їм методи його дослідження, а головне – оцінки результатів останнього.

Отож спробую висловити у цій статті деякі міркування стосовно можливої відповіді на сформульоване вище запитання.

Потреби людини: загальне поняття, онтичний статус. Як на мене, загальним термінопоняттям «*потреба*» відображається, взагалі кажучи, одна із закономірних (іманентних, невід'ємних, неунікнюваних – можна сказати, органічних) властивостей будь-яких живих істот. Такою властивістю є певний їхній *стан* (рос. – «*состояние*»). Він (його зміст) полягає у *нестачі* (дефіциті, неповноті

або відсутності) певних благ, екзистенційно необхідних для нормально-го – за певних конкретно-історичних умов (обставин) – існування та розвитку таких істот. При цьому означена нестача «віддзеркалюється» наявними у її носія негативними, дискомфортними переживаннями (відчуттями, емоціями, уявленнями, думками тощо).

Виходячи з цього та беручи до уваги те, що нас цікавлять, передовсім, потреби *людей* (людські потреби), видається підставним запропонувати – задля подальшого дискутування – таке визначення обговорюваного поняття: потреба людини – **це стан нестачі певних благ, необхідних для її нормального – за конкретно-історичних умов – задоволення потреб її існування та розвитку, який спричиняє у неї фізичний та психічний дискомфорт.**

Потреби людини (за такої інтерпретації їх сутності) є явищем насамперед *об'єктивним* – за їхнім змістом та обсягом. Це полягає у тому, що їх реальне існування не залежить від того, чи вони усвідомлені раціонально (інтелектуально) їхнім носієм або ж якимось іншим суб'єктом, чи не усвідомлені. (Особливо це стосується, ясна річ, потреб власне фізичних (біологічних фізіологічних – одне слово, вітальних). Але задоволення навіть і таких потреб здійснюється зазвичай у формах і такими засобами, які спродуковані соціумом. Тому не буде перебільшенням назвати навіть означені потреби *біосоціальними* (так само, як, до речі, і саму людину нерідко іменують істотою біосоціальною). При цьому видається принципово важливим підкреслити, що і явно оціночне термінопоняття «нормальне» (існування) теж може характеризуватися показниками досить об'єктивного гатунку (про що йтиметься далі).

Та водночас потреби людини є також і явищем *суб'єктивним*, оскільки вони (на якомусь рівні, у якійсь формі свідомості їх носія стан нестачі у нього певних благ) є невід'ємні від

нього, приналежать йому і задовольняються, в кінцевому підсумку, його власними діями, вчинюваними за його особистим добровільним розсудом задля послаблення чи усунення наявного у нього дискомфорту, викликаного незадоволеністю його буттєвих потреб.

Отож можна констатувати, що людські потреби (відповідно до щойно запропонованої їх інтерпретації) є явищем – в одних випадках – *об'єктивно-суб'єктивним*, а в інших – *суб'єктивно-об'єктивним*. А таке їх осмислення зумовлюватиме також і розуміння низки інших, найтісніше пов'язаних із ними (так би мовити, споріднених) явищ.

Людські потреби та споріднені явища Так, у разі усвідомлення носієм означеної нестачі у нього формується таке явище, як *інтерес*. Останній, своєю чергою, породжує у цій свідомості *мету*, а потім – *мотив* і *волю* до діяльності, спрямованої на отримання цим суб'єктом відповідних благ або ж, принаймні, засобів їх здобуття та споживання (використання).

І ось вже на цьому етапі – у процесі формування мети, мотивації та волі носія потреби – виникає питання про наявність *можливостей* (об'єктивних і суб'єктивних) їх реалізації, тобто можливостей реального доступу до *засобів* задоволення потреби (певних благ), і, нарешті, можливостей споживання (використання) таких благ.

Саме такі можливості (можливості, необхідні для задоволення фундаментальних людських потреб) і видається підставним вважати *основоположними правами людини*. Як відомо, Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював, що права людини мають бути не абстрактними та ілюзорними, а конкретними й ефективними, дієвими.

Слід також враховувати діалектику співвідношення об'єктивного і суб'єктивного у людських потребах. Вона проявляється, зокрема, і в тому, що нерідко суб'єктивна складова

потреби формується ще до того, як постане її (потреби), об'єктивна складова. Це може відбуватися, скажімо, під впливом соціального рекламування якихось благ (причому не тільки матеріальних, а наприклад, соціально-політичних) – благ, про існування котрих реципієнт реклами раніше навіть і не здогадувався. Іншими словами, у нього спочатку сформувалася суб'єктивна складова потреби (так би мовити, психічні потребові переживання), яка потім «спровокувала» і відповідні його уявлення про нестачу у нього розрекламованого блага, а згодом також і його діяльності, спрямованої на здобуття засобів усунення цієї нестачі, тобто на задоволення відповідної потреби.

Оце, мабуть, і є той випадок, коли людські потреби мають не

об'єктивно-суб'єктивний, а суб'єктивно-об'єктивний онтичний статус.

І ще одна ремарка: якщо перший варіант генезису людських потреб (об'єктивно-суб'єктивний) найчастіше стосується потреб біосоціальних, то другий варіант – потреб суто соціальних (зокрема духовних). І саме останній варіант, дозволу собі припустити, є специфічним для потреб людських (на відміну від потреб інших живих істот).

Що ж стосується усіх споріднених із потребами людини інших явищ (інтересу, мети, волі тощо), то можна схематично представити їх (з певною долею умовності) у вигляді наступного причиново-наслідкового «ланцюжка» діяльнісних (як фізичних, так і психічних) чинників, котрі опосередковують підготовку і сам процес задоволення потреб людини.

Потреба людини

(Стан нестачі благ, необхідних для задоволення нормального існування та розвитку людини).

Мета діяльності

(Уявлення людини про засоби (блага), необхідні для задоволення її потреб).

Мотивація і воля

діяльності людини, спрямованої на здобуття і використання засобів задоволення її потреб.

Наявні можливості

доступу до засобів (благ), необхідних для задоволення фундаментальних потреб людини (основоположні права людини).

Потребозабезпечувальна діяльність

(Дії, спрямовані на отримання засобів (благ), необхідних для задоволення потреб людини).

Потребозадовольняюча діяльність

(Дії з використання (споживання) людиною засобів задоволення її потреб).

Додаткові коментарі. Стосовно же наведеної вище дефініції термінопоняття «потреба людини» доречно висловити ще деякі міркування і пояснення.

По-перше. В якості «нормальних» (потреб людини) кваліфікуватимуться ті з них, котрі забезпечені таким обсягом засобів їх задоволення, який є достатнім для всіх членів

суспільства; ці засоби можуть бути розподілені між останніми на засадах соціальної справедливості; потребозадовольняюча діяльність носія потреб не спричинятиме шкоди будь-яким іншим суб'єктам.

По-друге. Всесвітніми (а також регіональними) стандартами основоположних прав людини є, точно кажучи, у більшості випадків, тільки самі *назви* (найменування, термінологічні позначення, тобто словесні «оболонки») прав людини. Проте їх реалізація, що відбувається у конкретно-історичних суспільствах, є – зі зрозумілих причин – неоднаковою за змістом і обсягом, тобто насправді є нестандартною.

По-третє. Потреби людини – з огляду на тривалість, тяглість їх задоволення – розподіляються на *безперервні* (наприклад, потреба дихати) та *дискретні* (скажімо, потреба в їжі чи у сні). Ця їх класифікація має враховуватись при з'ясуванні та забезпеченні засобів задоволення тих чи інших потреб.

По-четверте. «Доза» (в кількісному вимірі, скажімо, відсоток) задоволених потреб людини в усьому їх обсязі, належному їй, – в певний проміжок часу та за певних конкретно-історичних умов – є найважливішим показником якості її життя, рівня її благополуччя. Користуючись цим показником, можна робити переконливий висновок стосовно розвиненості, справедливості, гуманності відповідного суспільства, умов життєдіяльності людей у ньому.

Замість висновку. Хотілося б сподіватися на те, що висловлені вище міркування, можливо, виявляться небезкорисними у подальших дискусіях стосовно потребового праворозуміння, потребової інтерпретації основоположних прав людини та й узагалі щодо евристичних можливостей потребового дослідницького підходу як у правознавстві, так і в інших гуманітарних науках.

Рабинович П. М. Екзистенційні потреби людини – генератор її основоположних прав

У статті пропонується і обґрунтовується дещо нетрадиційна інтерпретація термінопоняття «потреби людини», що відображається наступною дефініцією: потреба людини – це стан нестачі певних благ, необхідних для її нормального – за конкретно-історичних умов – існування та розвитку, який спричиняє у неї фізичний та психічний дискомфорт. Обговорення наведеної дефініції, можливо, сприятиме виявленню додаткових евристичних можливостей застосування потребового дослідницького підходу у дослідженнях сутності основоположних прав людини та інших правових явищ, а зрештою – й праворозуміння загалом.

Ключові слова: потреби людини, основоположні права людини, праворозуміння.

Рабинович П. М. Экзистенциальные потребности человека – генератор его основоположных прав

В статье предлагается и обосновывается несколько нетрадиционная интерпретация терминопонятия «потребности человека», отображаемая такой дефиницией: потребность человека – это состояние недостатка определенных благ, необходимых для нормального в конкретно-исторических условиях – удовлетворения потребностей его существования и развития.

Ключевые слова: потребности человека, основоположные права человека, правопонимание.

Rabinovych P. Existential human needs as generator of fundamental human rights

The article offers and maintains a somewhat unconventional interpretation of the terminology of "human need", reflected by the following definition: a person's need is a state of a lack of certain benefits necessary – to meet normally the needs of his existence and development in given historical conditions. As "normal" (human needs) we qualify those of them which are provided with such amount of means of satisfaction that is sufficient for all members of a given society; these means can be distributed among people on the ground of social justice. The need to meet the carrier's needs will not be detrimental to any other entity.

World (and also regional) standards of fundamental human rights are, strictly speaking, in most cases, the very names (names, terminology, that is, verbal "shells") of human rights. However, their realization, which takes place in certain historical societies, is – for obvious reasons – unequal in content and volume, that is, in fact, it is non-standard. Human needs – in terms of the length, duration of their satisfaction – can be grouped up into continuous (the need to breathe for instance) and discrete (for example, the need for food or need in sleep). This classification should be taken into account when identifying and providing means to meet those or other needs.

The "dose" (quantitatively, say, the percentage) of the satisfied human needs in all its volume, due to it – at a certain time and in given certain historical conditions – is the most important indicator of the quality of human life, the level of well-being. Using this indicator, you can come up with a convincing conclusion regarding the development, justice, humanity of the society in question, the conditions of peoples' life in it.

Author hopes that the abovementioned considerations can prove to be fruitful in further discussions on the need phenomenon in speculations of legal philosophy, and especially in needs-oriented interpretation of fundamental human rights. More generally, it may deepen the heuristic potential of a needs-oriented approach in humanities.

Key words: human needs, fundamental human rights, interpretation of the phenomenon of law.